УДК 2-335

Н.В. Яблоновская

ИСМӘГЫЙЛЬ ГАСПРИНСКИЙНЫҢ ПУБЛИЦИСТИК МИРАСЫН ПОПУЛЯРЛАШТЫРУДА ЯҢА АДЫМ:
Исмәгыйль Гаспринскийның сайланма әсәрләренең III томына («Публицистика: 1887–1890 гг.» (Казань–Симферополь, 2019)) рецензия

Рецензируется III том «Публицистика:1887–1890 гг.» (Казань – Симферополь, 2019) полного собрания сочинений Исмаила Гаспринского, выпускаемого совместно Институтом истории им. Ш. Марджани Академии наук Республики Татарстан, Крымским научным центром ГБУ РК «Бахчисарайский историко-культурный и археологический музей-заповедник», Мемориальным музеем Исмаила Гаспринского, ГБОУВО РК «Крымский инженерно-педагогический университет им. Февзи Якубова», ГБУК РК «Республиканская крымскотатарская библиотека им. И. Гаспринского». В том вошли публицистические произведения И. Гаспринского (заметки, комментарии, статьи, очерки, зарисовки и т.д.), опубликованные в номерах газеты «Переводчик – Терджиман» за 1887–1890 гг., а также несколько публицистических произведений И. Гаспринского указанного периода, впервые транслитерированных и переведённых на русский язык. Рецензируемое издание обладает несомненной филологической, философской и медиалогической значимостью, дает возможность рассмотреть новые грани Гаспринского-мыслителя и Гаспринского-публициста, неразрывно связанного со своей эпохой и всеми ее преходящими заботами и непреходящими ценностями. Кроме того, материалы тома, раскрывающие «от первого лица» общественно-политические, экономические и культурные реалии Крыма второй половины 1880-х гг., будут чрезвычайно интересны историкам, культурологам и краеведам.

Ключевые слова: Исмаил Гаспринский, «Переводчик – Терджиман», этническая пресса, крымскотатарская журналистика, публицистика.

This article reviews the first volume “Journalism: 1887–1890” of The Complete Works of Ismail Gasprinski published in Russian in Simferopol in 2019. This volume includes journalistic works of I. Gasprinsky (notes, comments, articles, essays, sketches, etc.) published in the issues of the newspaper “Perevodchik – Terdzhiman” for 1887–1890, as well as several journalistic works by I. Gasprinsky of the same period, first transliterated and translated into Russian. The peer-reviewed publication has undoubted philological, philosophical and media-logical significance, makes it possible to consider new facets of the Gasprinsky-thinker and Gasprinsky-publicist, inextricably linked with his era and all its transient concerns and enduring values. In addition, the materials of the volume, revealing “in the first person” the socio-political, economic and cultural realities of Crimea in the second half of the 1880s, will be extremely interesting to historians, cultural experts and local historians.

Keywords: Ismail Gasprinsky, “Perevodchik – Terdzhiman”, ethnic press, Crimean Tatar journalism, journalism.

Атаклы кырымтатар һәм гомумтөрки фикер иясе, мәгърифәтче, публицист Исмәгыйль Гаспринскийның (1851–1914) сайланма әсәрләре Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институты, КР ДБУ Кырым фәнни үзәгенең «Бакчасарай тарихи-мәдәни һәм археология музей-тыюлыгы», Исмәгыйль Гаспринскийның мемориаль музее, КРның «Февзи Якубов исемендәге Кырым инженер-педагогика университеты» Югары белем ДБГБУ, КРның «И. Гаспринский исем. республика кырымтатар китапханәсе» ДБМУның уртак тырышлыгы белән, күптәнге мәдәни һәм җәмгыяви ихтыяҗны күздә тотып, басмага әзерләнде һәм дөнья күрде .

Басманың 2016 һәм 2017 елларда нәшер ителгән беренче ике томына И. Гаспринскийның әдәби әсәрләре [Гаспринский, 2016] һәм 1879–1886 елларда төрле җыентыкларда һәм вакытлы матбугатта («Тонгуч», «Шәфәкъ», «Зийаи Кавказие», «Таврида», «Тәрҗеман») урын алган иртә публицистикасы, шулай ук Симферопольдә һәм Истанбулда аерым брошюралар булып басылган хезмәтләре [Гаспринский, 2017] кертелгән.

Сайланма әсәрләрнең 2019 ел ахырында дөнья күргән яңа өченче томы И. Гаспринскийның публицистик әсәрләреннән (мәкаләләр, комментарийлар, очерклар, зарисовкалар һ.б.) тора. Алар моңарчы «Тәрҗеман» газетасының 1887–1890 еллардагы саннарында басылып чыккан булган.

Басманың баш мөхәррире – тарих фәннәре докторы, ТР ФАнең Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институты директоры, ТР ФА вице-президенты Р. С. Хәкимов; фәнни мөхәррире – тарих фәннәре докторы, ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институтының фәнни эшләр буенча директор урынбасары, ТР ФА хакыйкый әгъзасы Р.Р. Салихов, җаваплы сәркатибе – тарих фәннәре кандидаты, ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институтының Кырым фәнни үзәге мөдире Э.Х. Сейдаметов.

Өченче том, алдагы икесе кебек үк, ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институтының Кырым фәнни үзәге кече фәнни хезмәткәре С.А. Сеитмеметова тарафыннан төзелгән.

И. Гаспринскийның төрки телле текстлары рус теленә Исмәгыйль Гаспринскийның мемориаль музее мөдире, ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институтының Кырым фәнни үзәге кече фәнни хезмәткәре Э.Э. Абибуллаева, Автоном коммерциячел булмаган оешма «Иҗтимагый кырымтатар телерадиокомпаниясе»нең әдәби, музыкаль һәм балалар программалары редакциясе мөхәррире Г.У. Зайидова һәм Көньяк федераль университетының дисциплинара гуманитар тикшеренүләр үзәге кече фәнни хезмәткәре Н.Е. Тихонова тарафыннан тәрҗемә ителгән.

Том контентының өстенлеге – И. Гаспринскийның журналистлык иҗатын һичшиксез популярлаштырудан тыш, китапта «Тәрҗеман»да басылган вакытта ук рус телле версияләре дә булган әсәрләр генә түгел, бәлки беренче тапкыр транслитерацияләнгән, русчага тәрҗемә

ителгән һәм фәнни әйләнешкә кертелгән аз билгеле төрки телле публицистик әсәрләр дә урын алуда.

Төзүче И. Гаспринскийның 1887–1890 еллардагы журналистлык мирасын, журналистика жанрларының өч төренә (мәгълүмати, аналитик һәм әдәби-публицистик) туры китереп, өч өлешкә бүлә: «Мәгълүмати язмалар», «Аналитик мәкаләләр һәм комментарийлар» һәм «Әдәби-публицистик очерклар һәм зарисовкалар». Шул рәвешле, ул гомуми хронологик тәртипне боза (шул ук вакытта һәр категория эчендә әсәрләр хронологик принцип буенча урнаша).

Төзүченең теләге аңлашыла: ул И. Гаспринскийның киңкырлы мирасын жанр ягыннан структуралаштырырга һәм аның иң элек журналист булуына басым ясарга омтыла. Әсәрләрнең мондый компоновкасын безгә уңышлы дип атавы кыен, чөнки:

1) И. Гаспринскийның барлык әсәрләре дә журналистика жанрларының заманча системасына «сыешмый, ә аларның кайберләре жанрлар чигендә «күчеш» күренешләре хасил итәләр, шуңа күрә аларны классификацияләгәндә ялгышырга һәм уникаль, мөһим, иң әһәмиятле нәрсәне күз уңыннан ычкындырырга мөмкин;

2) Россиядә сайланма әсәрләр бастырып чыгаруда әсәрләрне хронологик тәртиптә урнаштыру принцибының гасырдан артык чорны колачлаган ныклы традициясе урнашкан, моңа басманың башка рецензентлары да игътибар иткән иде [Фархшатов, Исогай];

3) томның ике өлешенә бирелгән исемнәр – «Аналитик мәкаләләр һәм комментарийлар» һәм «Әдәби-публицистик очерклар һәм зарисовкалар» – лексик яктан артык чуар: аналитик булмаган мәкаләләр гомумән юк һәм әдәби булмаган-публицистик очерклар һәм зарисовкалар да булмый;

4) төзүче тарафыннан уңышлы ассызыкланган газета дискурсы (һәр текст алдында аның «Тәрҗеман» газетасына нисбәтле библиографик тасвирламасы бар) мондый композиция белән тигезләнә, чөнки басманың бер үк номерындагы материалларга укучыга берничә тапкыр әйләнеп кайтырга туры киләчәк, бу аерым номерларны тулаем кабул итәргә комачаулый.

«Искәрмәләр»дә төзүче тарафыннан материалларның жанры билгеләнә, беренче тапкыр бастырган «Тәрҗеман» газетасының елы һәм номеры күрсәтелә (кызганычка каршы, томда ике тапкыр бирелгән библиографик тасвирламаларда – беренче тапкырында, алдарак күрсәтеп үтелгәнчә, текстлар алдыннан теге яки бу материал урнаштырылган бит номеры юк), телгә алынган тарихи шәхесләр, басмалар һәм үткәннең реалияләре турында кыскача белешмәләр бирелә һ.б.

Аңлатмаларда И. Гаспринскийның публицистик әсәрләре белән ул яшәгән дәвер арасындагы бәйләнеш җентекләп яктыртыла һәм бу рәсемнәр белән дә ныгытыла: кырымтатар мәгърифәтчесенең шәхси фотографияләре; хезмәттәшлек иткән, я аларны үзенең 1887–1890 елларга караган язмаларында искә алган тарихи эшлеклеләрнең сурәт-

ләре; «Тәрҗеман» публицистикасында чагылыш тапкан әһәмиятле вакыйгаларның, Бакчасарайның тарихи сурәтләре һ.б.

Томның иллюстратив материалларында әлеге елларда «Тәрҗеман» газетасы үзе кичергән үзгәрешләр дә тәфсилле чагылыш таба: һәр ел өчен аның номерлары саны китерелә, форматның (мәсәлән, 1888 елда ул өч тапкыр үзгәрә), логотипның үзгәрүе һ.б. турында тулы мәгълүмат бирелә. «Исемнәр һәм басмалар күрсәткече» булу басма белән эшләүне шактый җиңеләйтә. Анда шәхси исемнәр белән беррәттән, И. Гаспринский әсәрләрендә телгә алынган әсәрләрнең һәм вакытлы басмаларның атамалары да кертелгән.

Гомумән алганда, томны төзүчеләр зур фәнни һәм иҗтимагый мөһим эш башкарганнар, югарыда билгеләп үтелгән җитешсезлекләр генә аның гомуми әһәмиятен киметә алмый. Рецензияләнә торган басма һичшиксез филологик, фәлсәфи һәм медиалогик әһәмияткә ия. Ул үз дәвере, аның барлык вакытлы мәшәкатьләре һәм мәңгелек кыйммәтләре белән тыгыз бәйләнгән фикер иясе һәм публицист Гаспринскийга яңа күзлектән карарга мөмкинлек бирә. Моннан тыш, 1880 елларның икенче яртысындагы Кырымның иҗтимагый-сәяси, икътисади һәм мәдәни реалияләрен «беренче заттан» ачкан том материаллары тарихчыларга, культурологларга һәм туган якны өйрәнүчеләргә бик тә кызыклы булачак.

Әдәбият

Гаспринский И. Полное собрание сочинений. Т. I. Литературно-художественные произведения / гл. ред. Р.С. Хакимов; сост. Г.Ю. Сейтваниева, С.А. Сейтмеметова. Симферополь: ООО ФОРМА, 2016. Т. I. 384 с.

Гаспринский И. Полное собрание сочинений. Т. II. Ранняя публицистика: 1879–1886 гг. / Гл. ред. Р.С. Хакимов; Сост. С.А. Сейтмеметова. Казань – Симферополь: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2017. 384 с., 23 ил.

Гаспринский И. Полное собрание сочинений. Т. III. Публицистика: 1887–1890 гг. / гл. ред. Р.С. Хакимов; сост. С.А. Сейтмеметова. Казань – Симферополь: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2019. 560 с., 16 с. ил.

Фархшатов М.Н., Исогай М. Круг читателей литературного наследия Исмаила Гаспринского расширится: рецензия на 1-й том полного собрания сочинений крымскотатарского просветителя на русском языке. Рец. На кн.: полное собрание сочинений Исмаила Гаспринского. Симферополь: ООО Форма, 2016. Т. 1. 384 с. / М. Фархшатов, М. Исогай // Крымское историческое обозрение. 2017. № 2. С. 183–198.

Яблоновская Наталья Всеволодовна,
филология фәннәре докторы, В.И. Вернадский исем. Кырым федераль университетының Таврия академиясе славян филологиясе һәм журналистика факультетының телара коммуникацияләр һәм журналистика кафедрасы профессоры